

ישראל דנדרוביץ

ישיבת מאור ישראל

בני-ברק

בדין היתר מתנות עניים

הגרע"א בתוספותיו למשניות דלכאורה מדוע אמרינן דכ"א יכול לזכות בלקט, נימא, דהבעל השדה הוא שיזכה בזה מטעם חצר דזוכה לאדם שלא מדעתו, ואין לתרץ דמשום דהוה הכא חצר שאינה משתמרת, דמ"מ לפי רב אבא דסובר דאפ"ה קונה איך יפרש המשנה (וכן יש להקשות בעוד כ"מ, עיין ב"מ כ"ג: ועוד).

ולישב זאת נקדים המשך דברי הירושלמי שהוא בזה"ל תני מתנ"ע שבשדה שאין עניים מקפידים, הרי הן של בעה"ב, רב בון בר חייא בעי ויש אדם קורא שם פאה לעצמו, תני רשב"י לעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבים ולעטלפים. עכ"ד. (ועיין ג"כ בגמ' חולין דף קל"ד: ^{אוצר החכמה} בזה"ל לוי זרע בכישור ולא הוו עניים למישקל לקט אתא לקמיה דרב ששת, א"ל לעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבין ולא לעטלפין.)

וכבר הקשו בדבר אברהם ח"א סי"ג ובקובץ שיעורים ח"ב סי"ז שמשמע מהירושלמי שלמד בפשיטות שהולך לבעה"ב, ומה הביאור למילים כל אדם, אלא מהא גופיה נראה דהפירוש כל אדם היינו כל אדם שיש ברשותו שדה אז

איתא בירושלמי פאה פ"ח ה"א (לה). במשנה, "מאימתי כל אדם מותרים בלקט משילכי הנמושות", ובגמרא הביאו בזה"ל אמר ר' יוחנן למה נקראו שמן נמושות שהן באות בסוף, אבא שאול היה קורא אותן ממושות, אית תניי תני נמושות ואית תניי תני ממושות, מ"ד נמושות שהן באין בסוף ומ"ד ממושות שהן ממששין ובאין.

והנה גמרא זו איתא גם בב"מ דף כ"א: בזה"ל: ת"ש מאימתי כל אדם מותרים בלקט משילכו בה הנמושות, ואמרינן מאי נמושות וא"ר יוחנן סבי דאזלא אתיגרא, ר"ל אמר ליקוטי בתר ליקוטי, ואמאי נהי דעניים דהכא מיאשי, איכא עניים בדוכתא אחרייתא דלא מיאשי (ומזה רצתה הגמרא להוכיח שיאוש שלא מדעת הוי יאוש), אמרי כיון דאיכא עניים הכא הנך מעיקרא איאוש מיאש ואמרי עניים דהתם מלקטי ליה, וכן איתא בגמ' תענית (ו:), ובביאור הפשוט עיין ברש"י בב"מ ובתענית ובשאר ראשונים ובספר מלא"ש ובפני משה ומ"ש ע"ז הגר"מ פינשטיין זצ"ל בספרו חדושים וביאורים.

ובסוגיה זו ישנם כמה נקודות הנצרכים לביאור ונפתח בקושית

שרי לקחת משילכו בו הנמושות (כע"ז
עין קידושין דף נא:) וא"ש.

ולפי"ז א"ש קושית הדבר אברהם מדוע
הקשו בירושלמי מהתני מתנ"ע
שבשדה, שישאלו מהמשנה, אלא
לדברינו שפיר דהירושלמי הבין בפשטות
דבעל החצר הוא זה שזוכה וע"כ לא רצו
לשאל מהמשנה שבזה עוד אפשר ל כל
אדם, ממש, ולכן שאלו מהבריתא להוכיח
שכן הוא הפשט.

ולפי"ז א"ש גם סתירת הרמב"ם בפ"א
מהלכות מתנ"ע דבהלכה י"א
פסק וז"ל ומאימתי כל אדם מותרים
בלקט, ובהלכה י"ג פסק וז"ל הרי הן של
בעל השדה. ולדברינו א"ש.

והנה מאבי מורי שליט"א שמעתי לתרץ
על קושית הגרע"א ע"פ שיטת
הש"ך (קצ"ח סק"ב) בדבר שהיה בחצר
קודם שהיה שלו, לא יכול לקנותו כשקנה
החצר, וגם פה הרי היה בחצירו לפני
שיכל לזכות בזה.

אולם במכתבי תורה להאמרי אמת
וצוק"ל סימן קי"ב, תירץ שהיות
והגיע לחצרו קודם יאוש ובאיסורא אתא
לידיה, ע"כ אינו יכול לקנות גם כעת (ב"מ
כא: למעלה) ותירוץ זה הוא רק לשיטות
הנמו"י, הרשב"א והרא"ש. וכדבריו כתבו
גם ההגהות הרש"ש בפאה ובתוספות
אנשי שם בשם תה"ר.

וקשה בדבריהם דהרי הריטב"א בדף כ"ו

כתב שבמקרה של באיסורא אתא לידיה
אז לא"א אסור לקחת ומאי שנא הכא. וכן
הקשה בספר אבן הטוען, ועוד קשה דהרי
לא שייך הכא באיסורא אתא לידיה
כדנפרש לקמן.

ובגדר באיסורא אתא לידיה ישנו שני
ביאורים, א. מהלך הרמב"ן:
שהיות וצריך להחזיר אז נעשה שומר
וידו כיד הבעלים, וממילא הוה יאוש
ברשותו ולא חל כלל. ב. מהלך
התוספות: שהיות והוא התחייב בהשבה
לכן הייאוש לא מפקיע חובה זו, ולפי"ז
דברי הריטב"א דלעיל א"ש רק לדברי
הרמב"ן, והדין שבחצר יש דין איסורא
הוי רק לשיטת התוספות. ולפי כ"ז ביאר
בשיעורי ר' שמואל שהנמוק"י וכדכותיה
סובר הא"א, סובר כשני הדעות, וממילא
הריטב"א איירי כשהגיע לידו ממש, וע"כ
א"א לא יכול לזכות בזה אבל אם רק הגיע
לחצרו הרי לא שייך בזה הסבר הרמב"ן,
ובזה אמרין הסבר התוספות וממילא כ"א
יכול לזכות בזה.

ושמעתי ממו"ר הגר"ח גוטסמן
שליט"א לבאר מדוע הרע"א
לא תירץ כהא"א, שהוא לשיטתו דהנה
קשה מדוע אומרים שזה באיסורא אתא
לידיה נימא דלא רוצה שחצרו תקנה לו,
ובנתיבות המשפט תירץ בסימן רס"ב
סק"א שאה"נ החצר לא יקנה, ואם ילך
אח"כ ויגביה החפץ מוטב אבל פה הרי
מדובר שמישהו אמר הקדימו, ומה הוא
טוען שזה שלו מטעם חצר, זה א"א לומר
דממ"נ אם הוא קונה או לא. אבל הרע"א

מאי פריך בב"מ מעניים דעלמא דל יאוש דהרי אין אנו צריכים ליאושם היות ויש פטור דלא לעורבין. ב. קושית הרע"א בדרוש וחדוש ועוד הרי יש גם עניים קטנים ולהם חלק בליתן ולאכול, ואפילו למה דכתבו התוס' בב"ב דבדבר שלא בא לידם ואינם מפסידים מועילה מחילתם, מ"מ יש קטנים שאין להם דעת כלל.

ובדבר אברהם תירץ על קושיה הראשונה שפטור של לא לעורבין הוא ברגע שאין עניים אבל אם כבר היה עניים אז נעשה ממונם ואין יוצא מהם אלא ע"י יאוש, ומה שהר"מ הביא טעם דלא לעורבין, הוא כדי שגם הבעה"ב עצמו יוכל לזכות בזה.

וכדברי הד"א כתב האמרי אמת במכתביתורה סימן קי"ג, אולם בסימן קי"ב כתב אחרת שאם כעת אין עניים והעורבין יכולים לאכול זאת אז כבר שרי, וא"צ לטעם יאוש, ובתחילה סברה הגמרא שהוא מטעם יאוש וע"ז מתרצת הגמ' שההתר הוא מטעם לא לעורבים. עיי"ש. ולפי"ז רצה הא"א לתרץ קושיה השניה מעניים קטנים דא"צ ליאושם היות ויש טעם דלא לעורבים, אולם בסימן קי"ג דחה זאת ונשאר כהד"א, ובספר תולדות זאב ועוד כתבו כדברי הא"א בהו"א שלו.

אולם בספר קובץ שיעורים תירץ שכל טעם ההתר בשילכו בו הנמושות הוא מחמת לא לעורבין ולא מטעם יאוש דהוא ס"ל שלקט הוה הפקר לעניים (ועוד

בדף כ"ו. מתרץ שהיות ויש לו חיוב השבה, ע"כ הוא חייב לזכות בזה, ולפי"ז א"ש דהרי פה אין לו חיוב ולכן לא רוצה שחצרו תקנה לו וממילא אין פה באיסורא אתא לידיה, אבל הא"א ילמד כדברי הנתה"מ.

ולמעשה הרא"ש שהבאנו לעיל הוא בס"ט על סוגית מצא בגל דהרי אלו שלו דאמרינן עוד מימי אמוריים הוא, והקשה הרא"ש דיקנה לו חצרו לבעל הגל. ומתרץ דפה הוא הרי שלל וממילא באיסורא אתא לידיה דה"ז שייך לכל כלל ישראל וע"כ לא יכול לזכות בזה, וביאר דבריו ר' שמעון שקאפ שזה תלוי בחצר אם מדין שליחות או מדין יד, דאם נימא מטעם יד, א"כ יהיה מותר דהרי כל דור הוה יד אחר אבל אם נימא מטעם שליחות אז כל הזמן זה אותו שליח, אמרינן באיסורא אתא לידיה.

ובספר דבר אברהם ובקוב"ש תירצו על קושית הרע"א שהתני מתנ"ע שבשדה איירי שלכתחילה אין עניים וממילא יש את הפטור של לא לעורבין, ומיד בתחילה הוי שלו, אולם במשנה מדובר שיש עניים, וכשמתיאשים זה הפקר וכאו"א יכול לזכות. ובתוספות אנשי שם תירצו שבעל השדה מתחילה מתיאש כי סבור שהעניים ילקטוהו. ובספר תולדות זאב תירץ שפה אין בעל השדה מתכוון לקנות וממילא לא קונה.

עוד יש להקשות בסוגין ב' קושיות: א. קושית התפארת ירושלים בפאה,

להפך. ובספר אבן הטוען עיי"ש דתלה זאת בפלוגתא דקמאי. ועיין בקוב"ש הנ"ל דהקשה וז"ל למה יועיל ייאושן של העניים להתיר לכל אדם כיון דעניים לאו בעלים נינהו ולא מצינו בתורה שיועיל אלא יאוש בעלים (וכמו"כ הקשה בשערי יושר ש"ה פי"ט וקצת צ"ב לפמ"ש לעיל) ומתרץ שם לשיטתו שהבאנו לעיל שטעם ההתר הוא באמת לא מטעם יאוש אלא מטעם תעזוב.

ולענין פסק הלכה עיין ברמב"ם פ"א מהלכות מתנ"ע הי"א וז"ל "ומאימתי כל אדם מותרים בלקט, משיכנסו המלקטים השניים וילקטו אחר מלקטים הראשונים ויצאו". וקשה ע"ז מדוע פסק רבינו כר"ל דהא הלכה כר"י בר מתלת, ועיין ברדב"ז שתירץ ע"פ מה שכתב רבינו בפירוש המשנה וז"ל ונמושות הם הזקנים באים בימים ועיקר לשונם הוא כן, והשאלו בכאן זה השם ללוקטים אחר הלוקטים והם המלקטים השניים והמשיל אותם לזקנים לאיחורם מפני שבוששו לבוא ולא ימצאו אלא מעט. ע"כ. ולפי"ז אז ר"י ור"ל לא פליגי דשניהם הוא באותו זמן. ועיין בספר הליקוטים (בסוף הו"פ) ששם ביאר בהרחבה ובין דבריו כתב דזה דלא כרש"י שביאר דברי ר"י, שהיות והזקנים הולכים בנחת ומעייני טפי, ע"כ שאר עניים מסחי דעתיה, ולפי"ז יצא שאם הזקנים יקדימו בואם יהיה מותר מאז.

ולשיטת רש"י י"ל כדכתב בכסף משנה, והביא שם דעת הרשב"א

נדבר ע"ז לקמן). ומה שהקשו מכאן לאביי בישל"מ הוא אם צריך שממש יתיאשו או שאומרים שאם ידעו יתיאשו, כמו"כ פה האם צריך שבפועל ידעו שהלכו בו הנמושות או שאומרים שבאם ידעו יפסיקו לבוא ואז יהיה ההתר דלא לעורבין.

וחשבתי לתרץ בפשטות על קושיה השניה ע"פ הגמרא בב"מ דף י"ב שכל ההיתר דקטן ללקוט הוא מחמת הסכם העניים עיי"ש בהרחבה, ולפי"ז הרי המציאות דעניים דמקומות אחרים מתיאשים הוא כעין הסכם וכאו"א צריך לשמור ההסכם, וזה כולל גם קטנים, ודו"ק.

ובשער"י ש"ה פי"ט ועוד, תירצו על הקושיה דהרי למסקנא ההיתר מחמת לא לעורבין. והיות והקטנים לא יבואו ליטול שרי מחמת טעם דלא לעורבין. ובספר תולדות זאב תירץ שהזכות שלהם ליטול לקט היות והם לא בני זכיה וזה לא כממונם ולכן אם הם לא יבואו ללקוט, שרי אף בלא יאושם, והוא כעין מ"ש לעיל.

והנה חקר בקובץ שיעורים בגדר מתנות עניים האם הם ממון עניים כמו במתנות כהונה, או נימא דהן אלא הפקר לעניים ולא לעשירים, ועיי"ש דהוכיח מירושלמי רפ"ו דפאה (דף כט.) דזה הפקר לעניים, ומה שאסור לעשיר ליטול הוא משום קרא דתעזוב דהכל מצווין ע"ז. אולם בשערי יושר ש"ב פי"ט משמע

לאו דוקא דכל מקום דמסחי עניים דעתיה
אומרים כן, כדכתב הגמ' ב"מ דף י"ב,
ונקט רבינו לישנא דר"ל משום דלקוטי
בתר ליקוטי שכיחי בכל אתר, ועיין ע"ז
ברעק"א ובחו"ב להגר"מ פינשטיין זצ"ל.

בשו"ת (ח"א סימן שס"ח) דלא פליגי
לדינא, ולכל אחד יהיה מותר גם באופן
השני רק הנפ"מ מה ביאור תיבת נמושות,
והביא לזה ראיה דאטו במקום דליכא סבי
יהיה אסור לעולם. ועוד הביא ראיה, דזה